

Cilt / Volume: 3
Sayı / Issue: 1
(Temmuz / July 2020)

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi

UMDE

Dini Tetkikler Dergisi
Journal of Religious Inquiries

Neveşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi
UMDE

Dini Tetkikler Dergisi

UMDE Journal of Religious Inquiries

e-ISSN: 2667-4939

Cilt / Volume: 3, Sayı / Issue: 1 (Temmuz/July 2020)

UMDE Dini Tetkikler Dergisi, ulusal hakemli online süreli yayındır

UMDE Journal of Religious Inquiries, a national peer-reviewed online biannual journal

KAPSAM: Dini Araştırmalar, İslam Araştırmaları / **SCOPE:** Religious Studies Islamic Studies

PERİYOT: Yılda 2 Sayı (30 Temmuz & 30 Aralık) / **PERIOD:** Biannually (30 July & 30 December)

Neveşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Adına Sahibi

The Owner on behalf of the Faculty of Divinity, Neveşehir Hacı Bektaş Veli University

Prof. Dr. Zülfiyar DURMUŞ, Dekan / Dean

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü / Responsible Editorial Director

Mustafa ÖZDEMİR / Neveşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Editör / Editor in Chief

Arş. Gör. Abdussamet ÖZKAN, Neveşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Alan Editörleri (Temel İslam Bilimleri) / Section Editors

Dr. Arş. Gör. Abdullah Taha Orhan, Neveşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Neveşehir, TURKEY

Dr. Arş. Gör. Havva Özata, Neveşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Neveşehir, TURKEY

Dr. Öğr. Gör. Mustafa Sağlam, Neveşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Neveşehir, TURKEY

Arş. Gör. Halil İbrahim Göçer, Neveşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Neveşehir, TURKEY

Alan Editörleri (Felsefe ve Din Bilimleri)

Dr. Öğretim Üyesi Fevzi Yiğit, Neveşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Neveşehir, TURKEY

Arş. Gör. Abdussamet ÖZkan, Neveşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Neveşehir, TURKEY

Arş. Gör. Muhammed Sami Baysal, Neveşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Neveşehir, TURKEY

Alan Editörleri (İslam Tarihi ve Sanatları)

Arş. Gör. Şüheda Elmas, Neveşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Neveşehir, TURKEY

Arş. Gör. Hilal Büşra Bilge Öksüz, Neveşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Neveşehir, TURKEY

Arapça Yazı Alan Editörleri

Dr. Öğr. Üyesi Ramy Mahmoud, Neveşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Neveşehir, TURKEY

Öğr. Gör. Kais Alkharboutli, Neveşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Neveşehir, TURKEY

Öğr. Gör. Ammar Natouf, Neveşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Neveşehir, TURKEY

İngilizce Redaksiyon

Dr. Arş. Gör. Abdullah Taha Orhan, Neveşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Neveşehir, TURKEY

Arapça Redaksiyon

Dr. Öğr. Üyesi Ramy Mahmoud, Neveşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Neveşehir, TURKEY

Öğr. Gör. Kais Alkharboutli, Neveşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Neveşehir, TURKEY

Öğr. Gör. Ammar Natouf, Neveşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Neveşehir, TURKEY

Yayın Kurulu / Editorial Board

Prof. Dr. Zülfiyar DURMUŞ, Neveşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Neveşehir, TURKEY

Prof. Dr. Abdullah ÇOLAK, Hitit Üniversitesi, Malatya, TURKEY

Prof. Dr. Yusuf DOĞAN, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sivas, TURKEY

Prof. Dr. Celal TÜRKER, Ankara Üniversitesi, Ankara, TURKEY

Prof. Dr. İbrahim GÖRENER, Kayseri Erciyes Üniversitesi, Kayseri, TURKEY

Prof. Dr. Hüseyin AYDIN, Konya Selçuk Üniversitesi, Konya, TURKEY

Doç. Dr. Mertler Rahmi TELKENAROĞLU, Neveşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Neveşehir, TURKEY

Doç. Dr. Mustafa İŞİK, Neveşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Neveşehir, TURKEY

Doç. Dr. İbrahim YILMAZ, Neveşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Neveşehir, TURKEY

Doç. Dr. Adem ÇATAK, Neveşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Neveşehir, TURKEY

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet KILIÇARSLAN, Neveşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Neveşehir, TURKEY

Dr. Öğr. Üyesi Abdullah NAMLİ, Neveşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Neveşehir, TURKEY

Dr. Öğr. Üyesi Hatice DOĞAN, Neveşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Neveşehir, TURKEY

Dr. Öğr. Üyesi Emine TURAN, Neveşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Neveşehir, TURKEY

Dr. Öğr. Üyesi Yasemin GÜLEC, Neveşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Neveşehir, TURKEY

Dr. Öğr. Üyesi Emine DEMİL, Neveşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Neveşehir, TURKEY

Öğr. Gör. Mustafa SAĞLAM, Neveşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Neveşehir, TURKEY

Öğr. Gör. Hasan ÇETİNEL, Neveşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Neveşehir, TURKEY

Öğr. Gör. Kadri ERBİL, Neveşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Neveşehir, TURKEY

Danışma Kurulu / Advisory Board

Prof. Dr. Zülfiyar DURMUŞ, Neveşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Neveşehir, TURKEY

Prof. Dr. Abdullah Çolak, Hitit Üniversitesi, Malatya, TURKEY

Prof. Dr. Erdoğan PAZARBAŞI, Kayseri Erciyes Üniversitesi, Kayseri, TURKEY

Prof. Dr. Şerafettin SEVERCAN, Kayseri Erciyes Üniversitesi, Kayseri, TURKEY

Prof. Dr. Celalettin ÇELİK, Kayseri Erciyes Üniversitesi, Kayseri, TURKEY

Prof. Dr. Hüseyin AYDIN, Konya Selçuk Üniversitesi, Konya, TURKEY

Prof. Dr. Süleyman AKYÜREK, Kayseri Erciyes Üniversitesi, Kayseri, TURKEY

Prof. Dr. Kenan HAS, Kayseri Erciyes Üniversitesi, Kayseri, TURKEY

Doç. Dr. Abdurrahman ATEŞ, Malatya İnönü Üniversitesi, Malatya, TURKEY

Prof. Dr. Yaşar AYDINLI, Bursa Uludağ Üniversitesi, Bursa, TURKEY

Doç. Dr. Eyüp ŞAHİN, Ankara Üniversitesi, Ankara, TURKEY

Dr. Öğr. Üyesi Fevzi YIGİT, Neveşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Neveşehir, TURKEY

Grafik Tasarım / Graphic Design Ender BOZTÜRK

Kapak Tasarımı / Cover Design mimemin

İletişim / Correspondence

Neveşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Damat İbrahim Paşa Yerleşkesi,

2000 Evler Mah. Zübeyde Hanım Cad. 50300 - NEVEŞEHİR

Telefon:+90-384/2281000 Fax: +90-384/2281050

umde@nevesehir.edu.tr

Web Sayfası: <http://dergipark.gov.tr/umde>

İçindekiler / Table of Contents

Araştırma Yazıları / Research Papers

- 5-22 An Inquiry on Muslim-Christian Relations in the Qur'ân /
Kur'an'da Müslüman-Hıristiyan İlişkinine Dair Süreç Analizi
Hadiye Ünsal
- 23-46 Hristiyan Şair el-Ahtal Tarafından Ensar'ın Hicvedilmesi /
el-Akhtal the Christian Poet Who Defamed Ansâr
Sedat Tuna
- 47-83 Arap Edebiyatında Eğitici Bir Edebi Tür Olarak Makâme ve İbnü'l
Verdî'den Salgın Dönemlerine Ait Bir Örnek / Maqâma as an
Educational Literary Genre in Arabic Literature and an
Example of Pandemic from the Time of Ibn al-Wardî
Hasan Çetinel – Ramy Mahmoud
- 85-104 فنُّ التَّوشيح: قيمته ودلالته
/ The Art of Tawshîh: Its Significance and Aim
Ammar Natouf
- 105-140 Hasâis ve Delâil Edebiyatında Hz. Peygamber'e Atfedilen
Hissî Mûcizelerin Kur'an Çerçevesinde Değerlendirilmesi
/ The Assesment of Sensorial Miracles Attributed to the
Prophet Muhammad in the Literature of Khasâis and Dalâil
Fatıma Ünsal

141-158 İbn Kuteybe ve *el-İmâme ve's-Siyâse* / Ibn Kutayba and
al-Imâma wa's-Siyâsa
Kadir Erbil

159-178 Ziyâdelik Kavramının Kur'ân ve Arap Dili Açısından Tahlili
/ An Analysis of the Concept of Ziyâdah from the Point of
Arabic Language and the Qur'an
Abdullah Kuşçuoğlu

İbn Kuteybe ve *el-İmâme ve's-Siyâse*

Kadir Erbil*

Öz: İslam Tarihinin ilk dönem kaynaklarının ve bu kaynakları kaleme alan yazarların önemi büyüktür. İbn Kuteybe, İslam tarihinin ilk dönem müelliflerinden olma özelliğini taşımaktadır. O, farklı konularda telif ettiği eserlerde çok yönlü bir müellif olduğunu ortaya koymuştur. İbn Kuteybe'nin tarih ile ilgili telif ettiği eseri, İslam Tarihçiliğindeki yerini ve tarihçilik anlayışını ortaya koyar. Onun İslam Tarihi hakkında verdiği bilgiler, takip ettiği metot ve değerlendirmeler, tarih ve kültür alanında önemli bir bakış açısı geliştirmiştir. Tarihçiliği yönüyle İbn Kuteybe'yi önemli kılan husus, Hz. Peygamber'in vefatından sonraki dönemde hilafet sorunudur. Bununla beraber, Abbasi halifeleri Me'mun ve Mu'tasım dönemlerine kadar geçen zaman diliminde meydana gelen olaylarla ilgili önemli bilgilerin yansira, Endülüs fethi ile ilgili de detaylı bilgi veren *el-İmâme ve's-Siyâse* isimli eseridir. *El-İmâme ve's-Siyâse* ile ilgili çeşitli görüşler ileri sürülmüş, tartışmalar yapılmış, bir takım delillerle bu eserin ona ait olmadığı yönünde iddialar ortaya konmuştur. Ancak bu konuda tutarlı ve doğru bir yaklaşımda bulunabilmek için İbn Kuteybe'nin yaşadığı dönemin, ilmi kişiliğinin ve eserleri ile metodunun bilinmesi gerekmektedir. Makalemizde işlenen konu İbn Kuteybe'nin eserinin önemi, yazdığı dönem ve yıllar sonra onun kitabı hakkında ortaya atılan iddialardır. Bu iddialara verilen cevaplar ile günümüzde bu eserin İbn Kuteybe'ye ait olup olmadığı konusuna girmeden doğrudan kaynak olarak kullanan tarihçileri ve eserlerine yer verildi.

Anahtar Kelimeler: İslam Tarihi, *el-İmâme ve's-Siyâse*, İbn Kuteybe.

İbn Kütayba and al-İmāma wa's-Siyāsa

Abstract: The sources of the first period of Islamic History and the authors who wrote these sources are of great importance. Ibn Kütayba is one of the first authors of Islamic history. He has proved that he was a versatile author by writing various works on different subjects. Ibn Kütayba's well-known work on history reveals his place in Islamic Historiography and his understanding of historiography. The information he gave about Islamic History, and the evaluations and methods that he

* Öğretim Görevlisi, Nevşehir Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Arap Dili ve Belagatı Anabilim Dalı.
Lecturer, Nevşehir Hacı Bektaş Veli University, Faculty of Theology, Department of Arabic Language and Rhetoric, Nevşehir, Turkey.
kadirerbil@nevsehir.edu.tr <https://orcid.org/0000-0003-2530-4396>

followed, have developed an important perspective in the field of history and culture. One of the particular aspect that makes Ibn K̄utayba important in terms of his historiography is the information that he gave about the problem of caliphate after the death of the Prophet. His work entitled *al-Imāma wa's-siyāsa* is also of great importance, which gives detailed information about the conquest of Andalusia, along with important information about the events that took place until the times of 'Abbasid caliphs al-Māmūn and al-Mu'taşim. Various discussions have been put forward on the question of whether *al-Imāma wa's-siyāsa* belong to Ibn K̄utayba or not, and some have claimed that this work does not belong to him. However, in order to be able to find a consistent and accurate approach in this regard, the period of Ibn K̄utayba's life, his scientific personality, his works and his method must be known. The subject covered in the present article is the importance of Ibn K̄utayba's work, the claims that have been made about the belonging of the book to him. Together with the answers given to those claims, I refer to the historians and their works that are used as a direct source, which do not mention whether this work belongs to Ibn K̄utayba.

Keywords: Islamic History, *al-Imāma wa's-Siyāsa*, Ibn K̄utayba.

Giriş

Bir dönemin yaşantısını anlama ve anlatmakta o dönemin insanı veya o döneme yakın olan insanlar daha başarılı olur. Çünkü ışığa yakın olan daha fazla aydınlanır. Bu sebeple İslâm Tarihi'ni genel olarak anlamak için ilk Müslüman tarihçiler önemli bir mihenk taşıdır. İbn Kuteybe'nin hayatını tanımak, onun düşüncesi hakkında bilgi sahibi olmamıza, yazarın eserini tanımamıza ve anlamamıza yardımcı olacaktır.

İslâm dünyasında tarih ilmi, siyer ve megazi ile başlar. Kur'an'ın tefsir edilmeye başlanması ve nüzul sebeplerine ağırlık verilmesi, hadislerin tedvini; Müslümanları, Hz. Peygamber'in hayatını tüm yönleri ile araştırmaya ve Hz. Peygamberi tanımaya yöneltti. Diğer din mensupları olan Hıristiyan ve Yahudiler ile beraber yaşamaları müslümanları Hz. Peygamber'in hayatını iyi bilmeye ve onu kaydetmeye sevk etti. Müslüman devlet adamlarının tarih ilminin gelişmesine gösterdikleri ilgi, tarih ilminin müslümanlar arasında sevilip gelişmesine yardımcı oldu. İlk müslümanlar, hayatın her yönü ile ilgili olarak o dönemin malzemelerini toplamaya çalıştılar.

1. İslam Tarihinin Seyri

İslâm Tarihi, M 610 yılında Kur'an vahyinin inişi ve Hz. Peygamber'e peygamberliğin gelişi ile başlar. Mekke'de, okumayı emreden ve kalemi öven ilk vahiy ile birlikte İslâm'ın davet dönemi başladı. İslâm'ın temel kaynağı olan Kur'an, sadece inanç, ibadet ve ahlak esaslarını getirmede. Aynı zamanda insanlık tarihine ait getirdiği delillerle insan ırkının yaratılış olayı, milletler ve devletler tarihi, peygamberler ve hükümdarlar tarihi, dinler ve medeniyetler tarihi ile ilgili ibret verici açıklamalarda da bulundu. Temelinde İslâm öğretisinden bahsederken önceki milletlerin ve hükümdarların inanç, ibadet, ahlak, sosyal ve ekonomik yapıları hakkında bilgiler verdi.¹

Hz. Peygamberin hayatıyla ilgili hadisler, muhaddisin, kendisine ulaşan haberleri belli bir tertip olmaksızın topladığı dönemde dağınık haldeydi. Hadislerin, bölümler halinde tertip edilmesiyle birlikte O'nun hayatıyla ilgili hadisler müstakil bölümlerde toplandı. Bu bölümlerin en meşhuru, "megazi ve siyer" şeklinde isimlendirilen bölümlerdi. Sonra siyer ve megazi bölümleri hadisten ayrıldı ve bu konularda müstakil kitaplar telif edildi. Fakat hadisçiler, bu konulara kitaplarında yer vermeye devam ettiler. Mesela Müslim'de "Kitâb el-Cihâd ve's-Siyer", Buhâri'de "Kitab el-Megâzi", İmam Ahmed'in "Müsned"inde "Kitâb el-Megâzi" bölümleri bulunur. Bunların dışında Hz. Peygamber'in hayatına ilişkin başka bölümler de vardı.²

Hz. Peygamber'in hayatının her yönü ile araştırılıp bilinmesi, Kur'an'ın tefsir edilme ve hadislerin toplanması Müslümanlar arasında tarihçiliğin temellerini oluşturdu. İslâm Tarihçiliğinde yazılı ve sözlü İslâm Tarihçiliği olarak iki yol takip edildi. İslâm Tarihinin bilim olarak ortaya çıkışı hicri 2. asra rastlar. Sahabe ve tabiin hem yazılı hem de sözlü İslâm Tarihinin teşekkülünde önemli rol oynadılar. Tarihin, Müslüman toplumundaki kurucularından oldular. Kays b. Hâzım b. el- Becelî (öl.97/715), Kays b. Ubâde el- Kaysî (öl. 60/680), Alkame b. Kays en- Nehâî (öl. 62/682), Eban b. Osman (öl.105/723), ez- Zührî (öl. 124/742), Urve b. Zübeyr (öl. 94/713), Vehb b. Münebbih (öl. 114/732), Said b. el- Müseyyeb (öl. 94/713), eş-Şa'bî (öl. 104/722), Kadı Şureyh b. el- Haris (öl. 80/699) en meşhur tarih erbabıdır.³

.....

1 Sabri Hizmetli, *İslâm Tarihçiliği Üzerine* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1991), 42.

2 Ahmed Emin, *İslâm Tarihi ve Tarihçileri*, çev. Mustafa Baş (Ankara: İlmî Eserler Serisi, 1996), 14.

3 Hizmetli *İslâm Tarihçiliği Üzerine*, 67-68.

Şurahbil b. Sa'd (öl. 123/741), Musa b. Ukbe (öl.141/758), Abdullah b. Ebi Bekr (öl. 11/632-33), Âsım b. Ömer b. Katâde el-Ensarî (öl.120/738), Muhammed b. İshak (85-151/704-768), Muhammed b. Sa'd (öl. 230/845) ilk siyer ve megazi yazarlarıdır. Bunlardan Zührî'nin öğrencilerinden İbn Ukbe b. Ebi Ayyaş'ın eserinin ilk İslâm Tarihi eserleri arasında en güvenilir ve değerli eser olduğu; siyerciliğin İbn İshak (öl.151/768), İbn Sa'd (öl. 230/845) ve el- Vâkidî (öl. 207/823) ile kemale erdiği belirtilir.⁴

Hicrî II. yüzyılın ortalarından itibaren bazı tarihî ve dinî meselelerle ilgili rivâyetler toplanmaya ve birbirleri ile ilgili bir şekilde kitaplara yazılmaya başladı. Üçüncü nesil ile İslâm Tarihçiliği gelişti, bu konudaki yazıların ve araştırmaların sahası genişledi. Müslüman araştırmacılar sadece Siyer ve Megazi sınırları içerisinde yazmadılar. İbn İshak'ın öğrencilerinden Muhammed b. el- Vâkidî, siyer, megazi ve tabakat sahasında çok önemli olan ve sonraki tarihçilere, özellikle Taberî'ye (öl. 310/923) büyük faydalar sağlayan yıllara göre düzenlenen *et- Tarihu'l Kebîr* adlı genel bir tarih kitabı yazdı.

Hicri III. yüzyılın ortalarında, tarihî hikâyelerle ilgili kaynaklardan ve siyer, megazi ensâb şecereleri ve tarihî rivâyetlerden oluşan malzemeler üzerine kurulu sistemli tarih yazıcılığı başladı. Bu dönemin en eski müellifi olan Belâzurî (öl. 279/897), klasik geleneği devam ettirdi. Muhammed b. Sa'd ve Basralı Ali b. Muhammed el- Medâimî'nin (ö. 225/840) talebesi olan ve o dönemin en yüksek tenkid zihniyetine sahip olan Belâzurî, "*Eşrâfu'l-Ensâb*" ve "*Futûhu'l-Buldân*" adlı eserlerini bu iki hocanın etkisi ile telif etmiştir. İbn Kuteybe (öl. 276/889), Ebu Hanife ed-Dineverî (öl. 282/295), İbni Vâzih el-Ya'kûbî (öl. 284/897) bu dönemin ünlü tarihçilerindendir.⁵

2. İbn Kuteybe

İbn Kuteybe'nin doğum yeri hakkında çeşitli rivayetler bulunmaktadır. Bazılarına göre İbn Kuteybe, 213/828 yılında Kûfe'de doğmuş, 276/889 yılında Bağdat'ta vefat etmiştir. Bazı kaynaklarda Kûfe'de⁶, bazılarında ise Bağdat'ta⁷ doğduğu yazarsa da Kûfe'de doğduğu kanısı ağır basmaktadır.

4 Hizmetli, *İslâm Tarihçiliği Üzerine*, 47-48.

5 Mevlâna Şibli, *Asr-ı Saadet* çev. Ömer Rıza Doğrul (İstanbul: Eser Neşriyat, 1973), 1/30.

6 İbn Nedîm, *el-Fihrist*, 85; İbnu'l-Esir, *el-Kâmil fi't-Tarih* (Brill: 1865), 7/438.

7 Haşibü'l-Bağdâdî, *Tarihü Bağdât* (Kahire: Dâru'l-garbi'l- İslâmî 2001), 10/170; el-Kiftî, *İnbâhu'r-Ruvâ 'alâ enbâhi'n-Nuhât* (Kahire: Matbaatü dâri'l kütübi'l-Mısriyye, 1952), 2/143.

Hicrî ikinci yüzyılın başlarında dünyaya gelmiştir. İbn Kuteybe'nin ailesi aslen Arap olmamasına rağmen Arapçayı iyi biliyor, İbn Kuteybe de Arapçayı ana dili gibi konuşuyordu. Farsçayı da ailesinden dolayı iyi biliyordu. Zaten kendisinin kadılık yaptığı yer olan Dînever halkının büyük çoğunluğu Farisi idi ve ana dilleri Farsça olduğu için bu dili konuşuyorlardı.

İbn Kuteybe'nin ailesi hakkında geniş bir bilgi bulunmamakla birlikte onun babası Müslim'in Merv'li olduğu bildirilmektedir.⁸ İbn Kuteybe'nin ifadelerinden, babasının ve dedesinin hicri II. asırda Müslüman oldukları anlaşılmaktadır. Arapça konuşan bir ailenin içinde yetişen İbn Kuteybe'nin çocukluğu ve gençliği hakkında fazla bir bilgi bulunmamakla birlikte babasının, ilmî birikimine katkısı olduğu, İbn Kuteybe'nin eserlerinde "Babam bana anlatmıştı ki..." şeklindeki ifadelerinden anlaşılmaktadır.⁹

Künyesi olan Ebu Muhammed ile bilinen İbn Kuteybe'nin asıl adı Abdullah b. Müslim'dir. İbn Kuteybe'nin çocukluk yıllarıyla ilk tahsil hayatı hakkındaki bilgilerimiz sadece tahminlerdir. O, büyük bir ihtimalle, hicri II. ve IV. asırlar arası kurulan sıbyan mektebi denilen okullara devam etmiş olmalıdır. Ders aldığı hocaları, döneminin önemli kişileri arasında yer almaktadır. Bunların başında, döneminin büyük şahsiyetlerinden olmasa da ilk hocası olarak babasını zikretmek gerekir. Yıllarca öğrenim gördüğü Bağdat'ta, Câhız'dan (öl.255/869) ders almış ve onun bazı kitaplarını huzurunda okuyarak icazet almıştır.¹⁰

İbn Kuteybe Fıkıh, tefsir ve hadis gibi ilimleri İshak b. Râhûye'den; dil, edebiyat ve kıraati Muhammed b. Ziyâd ez-Ziyâdî ve Ebü'l-Hattâb Ziyâd b. Yahya el-Hassân'den; nahiv ve lügat ilimlerini İbrahim b. Süfyân ez-Ziyâdî, Ebü'l-Fazl Abbas b. Ferec er-Riyâşî'den; Kur'an ilimleriyle şiiri Ebû Hatim es-Sicistânî'den okudu. Bu ilim dallarında otorite sayılacak seviyeye ulaştı. İbn Sellâm el-Cumâhî ve Ebû Ubeyd Kasım b. Sellâm gibi âlimlerden de istifade etti.

.....

8 İbn Nedîm, *el-Fihrist*, thk. Yusuf Ali Tavit (Beyrut: Dâru'l-marife, 1996), 115.

9 Ebu'l-Fida İsmail b. 'Ömer ed-Dîmeşkî, *el-Bidâye ve'n-Nihâye* (Beyrut: Mektebetü'l-meârif, 1990), 11/57.

10 İbn Kuteybe, *'Uyûnu'l-ahbâr*, thk. Muhammed el-İskenderânî (Beyrut: Mektebu'l-İslâmî, 2008), 1/142; 3/199.

İbn Kuteybe, 25-30 yaşlarında 238-243/852-858 yılları arasında Dînever'de kadılık yaptığı için kendisine Dîneverî de denilmiştir.¹¹ Sonuçta İbn Kuteybe aslen ve babasından dolayı Merv'li, çalıştığı yer olarak ise Dînever'lidir.

Hayatının büyük bir kısmını Abbasîlerin en parlak döneminde Bağdat'ta geçiren İbn Kuteybe, gençliğinde katıldığı Mu'tezile âlimlerinin toplantılarında tartışılan fikirlerden oldukça etkilendi. Mu'tezile ve Ehl-i Sünnet arasında sürüp giden tartışma ortamında yetişmesi erken yaşta kelâm ilmine ağırlık vermesine sebep oldu. Mu'tezile'den ayrıldıktan sonra muhaddislerin toplantılarına katılmayı tercih etti. Bu yıllarda Bağdat'ta devrin önemli şahısları ile tanışma imkânı buldu. Büyük bir ihtimalle 236 yılında (850) *Edebü'l-Kâtib* adlı eserini ithaf ettiği Vezir Ebü'l-Hasan İbn Hâkân aracılığıyla Dînever kadısı oldu. Yaklaşık yirmi yıl kadar bu görevde kaldıktan sonra Bağdat'a döndü ve vefat tarihi olan 1Receb 276/889 yılına kadar burada yaşadı.¹²

Hayatının büyük bir kısmını ve gençliğini o dönemin ilim ve kültür merkezi olan Bağdat'ta geçirdi. Özellikle gençliğinde Mu'tezile âlimlerinin toplantılarına katılarak uzun bir süre bu toplantıların fikrî etkisinden kurtulamamıştır. İlim tahsili için Horasan, Mekke ve Basra'ya yolculuk yapmış, bir sürede Basra'da Mezâlîm Divanı başkanlığı yapmıştır.¹³

İbn Kuteybe, büyük bir âlim, sanatçı, Abdullah b. Müslim b. Kuteybe ed-Dineverî'dir. Mervezli yazar, birçok kitapları tasnif etmiştir. Bağdat'a geldi, kitaplar yazdı ve topladı. Şöhret sahibi, faziletine ve dinene güvenilir denildi. İshak b. Raheviye, Muhammed b. Ziyâd b. Abdullah ez- Ziyâdî, Ziyâd b. Yahya el- Hassânî, Ebi Hatem es- Sictanî ve bir grup ondan nakiller yapmıştır.

Oğlu kadı Ahmed b. Abdullah, Ubeydullah es- Sükkerî, Ubeydullah b. Ahmed b. Bekr, Abdullah b. Cafer b. Dersteviyye ve diğerleri de ondan nakiller yapmıştır.

İbni Kuteybe'nin birçok eseri vardır. Eserlerinden bir kısmı şunlardır: "*Garîbu'l-Kur'ân*", "*Garîbu'l-Hadis*", "*Kitâbu'l-Maârif*", "*Kitâbu Müşkilü'l-Kur'ân*", "*Kitâbu*

11 İbn Nedîm, *el-Fihrist*, s. 115.

12 Hüseyin Yazıcı, "İbn Kuteybe", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 20/145.

13 Hüseyin Yazıcı, "İbn Kuteybe", *Şarkiyat Mecmuası* 8 (Aralık 1998), 182.

Müşkilü'l-Hadîs, “*Kitâbu Edebu'l-Kâtib*”, “*Kitâbu Uyûnu'l-Ahbâr*”, “*Tabakâtu's-Şuara*”, “*Kitâbu İslahu'l-Galat*”, “*Kitâbu'l-Fürs*”, “*Kitâbu'l-Hicv*”, “*Kitâbu'l-Mesâil*”, “*Kitâbu 'Alemin-Nübüvvet*”, “*Kitâbu'l-Meyisir*”, “*Câmiu'n-Nahv*”, “*Kitâbu's-Siyâm*”, “*Kitâbu Edebu'l-Kâdi*”, “*Kitâbu'l-Kıraât*”, “*et-Tesviye Beyne'l-'Arab ve Acem*”¹⁴ vs.

İbn Kuteybe Arap dilinde, haberlerde ve günlüklerde söz sahibi idi. İbn Kuteybe aniden öldü. Bir çığlık attı, çığlığı uzaktan duyuldu, baygınlık geçirdi. Herise denilen bulgur yemeği yemişti, ateşi yükseldi, öğle vakti bir saat rahatsızlık çekti, sonra sakinleşti fakat yüksek ateş devam ediyordu, şehadet getirdi ve vefat etti. Allah rahmet eylesin. Hicri 276 yılında recep ayında öldü.¹⁵

3. *el-İmâme ve's-Siyâse*

El-İmame ve's-Siyase isimli kitap, büyük tarihçi, âlim Abdullah b. Müslim b. Kuteybe ed-Dineverî'ye aittir. İslâm Tarihi'nin ihtişamlı dönemlerini ele alan, salim aklın kabul ettiği, önemli olaylarda Müslümanların tavırlarını gösteren, büyük olayları ihtiva eden bir eserdir. Kitapta Râşid halifelerden başlayarak ilk Müslümanlar, sahabe ve tabiinin (Harun Reşid'e kadar) Müslüman hükümdarların haberlerini ele alır. Müellif kitapta ele aldığı dönemlerde Müslümanların nasıl güç ve kuvvet kazandığını, adaleti kurup zulmü yok ettiklerini, güçsüzlerin ulaşamayacağı bir azimle zamanın peşinden koşarak iman meşalelerini nasıl yaktıklarını açıklamaktadır.

Ayrıca bu kitap, İslâm'ın doğuşundan itibaren siyasi belgeler sunarak İslâm'ın siyaset ve yönetim biçimi olduğunu açıklamaktadır. Kitap, Hz. Peygamber'den sonra Râşid halifeler, Emevî, Abbâsî dönemlerindeki siyasi eğilimlerden bahsetmektedir.

İbn Kuteybe'nin *el-İmâme ve's-Siyâse* adlı eserinin birçok merkezdeki el yazması eserler kütüphanesinde yazma nüshaları bulunmaktadır. Farklı yerlerde defalarca baskısı yapılmıştır. Elimizde bulunan baskısı Kahire'de 1322/1905 yılında yapılmıştır.¹⁶ Eser iki cilt halinde tek kitap olarak basılmıştır.

.....

14 İbn Kuteybe, *el-İmâme ve's-Siyâse* (Beirut: Dâru'l-kütübü'l-İlmiyye, 2009), 3.

15 İbn Kuteybe, *el-İmâme ve's-Siyâse* (Beirut: Dâru'l-kütübü'l-İlmiyye, 2009), 3.

16 Yusuf Elyan Sarkis, *M'ucemu Matbû'ati'l-'Arabiyye ve'l-Mu'arabe* (Kahire: y.y., 1928), 212.

3.1. *el-İmâme ve's-Siyâse'nin Önemi*

İbn Kuteybe'nin *el-İmâme ve's-Siyâse* adlı eseri iki cilt tek kitaptan meydana gelmektedir. Eser'in birinci cildinde Hz. Peygamber'in vefatından sonra meydana gelen halife seçimlerinden ve bu esnada meydana gelen fikir ayrılıklarına, Benî Saîde gölgeliğinde ki gelişmelerden başlayarak Hz. Osman'ın şehadeti ile sonuçlanan fitne hadiselerine, Cemel Vakası ve Sıffin Savaşı'na, Hz. Ali'nin Hariciler'le yaptığı mücadeleye ve Râşid Halifeler dönemine ait geniş bilgiler vermektedir. Ayrıca Hz. Hasan ile Muâviye arasında geçen olaylardan, Emevî Devleti'nin kuruluşu, Muâviye'nin oğlu Yezid'i veliaht tayin etmesi için bulunduğu girişim ve faaliyetlerden, bu konu ile ilgili önde gelen kişilerin konu ile ilgili görüşlerinden, Medine halkının Yezid'e biat etmemesinden bahseder. Eserin ikinci cildinde Harre olayı ile başlar, Abdullah b. Zübeyr'in Emevîlere karşı verdiği mücadele, Kâbe'nin yakılması, Haccâc'ın yaptıklarından, Musa b. Nusayr'ın Endülüs ve İfrikya da görevlendirilmesi, Endülüs ve Kuzey İfrikya'nın fethi, Emevî halifeleri döneminde meydana gelen olaylar, Abbasî ihtilalinin hazırlıkları ve ihtilal, ilk Abbasî halifesi Ebu'l Abbas es-Seffah'tan başlayarak Ebu Cafer el-Mansûr, Mehdî, Harun er-Reşîd ve oğlu Me'mûn, Harun Reşid döneminde Bermekî ailesinin sonunu getiren Ca'fer b. Yahya el-Bermekî'nin öldürülmesi ile sona ermektedir.¹⁷

İbn Kuteybe *el-İmâme ve's-Siyâse* de olayları kronolojik olarak ele almakta olup, rivayetleri genel kelimelerle ifade etmektedir. Kitabın birinci bölümünde hilafet meselesi ve ilgili olayları nakletmiş, yapılan fetihler, savaşlar ve öteki siyasi olaylarla hakkında bilgiler vermiştir. Emevîler döneminde ise Muaviye'nin oğlu Yezid ve halifelere karşı isyan hareketlerinden bahsetmiştir. Velid b. Abdülmelik ve Süleyman b. Abdülmelik dönemin hakkında bilgi verdikten sonra Musa b. Nusayr'ın komutanlığında gerçekleştirilen Kuzey Afrika'nın fethi hakkında geniş bilgiler sunmaktadır.

Eseri önemli kılan üç önemli konu vardır. Bunlardan ilki ve en önemlisi ihtiva ettiği konulardır. Hz. Peygamber'in vefatından sonra meydana gelen olaylar ve hilafetle ilgili bilgiler ihtiva etmesi değerini daha da artırmaktadır. Eserin ikinci cildinde Kuzey Afrika'nın fethi ve Musa b. Nusayr'ın Endülüs

.....

17 Avni İlhan, "el-İmâme ve's-Siyâse", *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları 2000), 22/200.

ve dışındaki faaliyetleri ayrıntılı olarak ele alınmaktadır. Eseri değerli kılan konu İbn Kuteybe'ye nisbet edilmesidir. İbn Kuteybe farklı konularda yazmış olduğu eserlerle ilmî seviye ve ağırlığı ile bilinen önemli bir âlimdir. İbn Kuteybe'nin ilmî alandaki ağırlığı *el-İmâme ve's-Siyâse* adlı eserinin değerini daha da artırmaktadır.¹⁸

el-İmâme ve's-Siyâse adlı eserin İbn Kuteybe'ye ait olup olmayacağı konusunda çeşitli iddialar olmuştur. Bu iddiayı ortaya atan ilk kişi müsteşrik Pascual de Gayangos (1809-1897)'tur. Ondan sonra gerek müsteşrik olsun gerekse bazı müslüman araştırmacılar olsun Pascual de Gayangos'un ileri sürdüğü iddialar çerçevesinde eserin İbn Kuteybe'ye ait olmadığını savunmuşlardır.¹⁹ Pascual de Gayangos'dan sonra aynı iddiaları Reinhart Dozy (1820-1883), *Tarihü's-siyâsî ve'l-edebî li İsbânya* adlı eserinde nakletmiş ve Gayangos'un iddialarını aynen almıştır.²⁰ Daha sonra da Michel Jan Goeje bu konuyu araştırmış, Brockelmann da ondan alıntı yaparak İslam Ansiklopedisi'nde bu konuyu ele almıştır.²¹

el-İmâme ve's-Siyâse adlı eserin İbn Kuteybe'ye ait olup olmadığı konusunda hem batıda hem de Arap dünyasında çalışmalar yapılmıştır. M. Bahauddin Varol'un makalesinde²² de işaret ettiği üzere batı dünyasındaki çalışmalar şunlardır: De Gayangos, *The History of The Muhemmedan Dynasties in Spain*, I. Ve II. Bölümler, 1840-1843. Olaus Anderson and A. Peterson, *Ex Libro İbn Kutaibae Ahadit al-İmama wa-l Siyasa insciritio excerpta*, Lund, 1856. M. J. Goeje, *Kitâb al-İmama wa's-Siyasa Rivista Degli Studi Orientali*, Roma, 1907-1908, I/1-4, s.415-421. J. Ribera, *Tarih İftitah al-Andalus*, Madrid, 1926, s. 105-106. H. Pérès, *Le Kitab al-İmama wa l'siyasa et la Reception des Poetes par le Calife Umayyada Umar b. Abd al-Aziz d'après Ibn Qutayba*, Revue de Tunis, NS, 1934, s. 317-335. Gerard Lecomte, *l'Ifriqiyaet l'Occident dans chaires de Tunisie*, 1957, s. 253-255.

.....

18 M. Bahauddin Varol, "İbn Kuteybe ve Tarihçiliği", *İslâmî İlimler Dergisi* 3/2 (Güz 2008), 200.

19 Varol, "İbn Kuteybe ve Tarihçiliği", 201.

20 Reinhart Dozy, *Recherches Sur L'histoire et la Litterature de l'Espagne Pendant Le Moyen Age* (Leiden: Brill 1881), 1/21-28; İshaq Musa Hüseyinî, *İbn Kuteybe*, çev. Hâşim Yâğî (Beyrut-Lübnan: y.y., 1980), 77-78.

21 Carl Brockelmann, "İbn Kuteybe" *MEB İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1967), 5/2/763.

22 M. Bahauddin Varol, "el-İmâme ve's-Siyâse İsimli Eserin Müellifi İbn Kuteybe midir?" *İslâmî Araştırmalar Dergisi* 16/2 (2003), 308.

Arap dünyasındaki bu konuyla ilgili tartışmaların ve kaleme alınan makalelerin de olumlu etkileri olmuştur. Bundan altmış yıl önce Cebrâil Cebbûr'un makalesi²³ ve bu makaleye eleştiri için M. Yusuf Necm'in kaleme aldığı makalesi²⁴ ve Cebrâil Cebbûr'un bu eleştiriye karşı cevap olarak yazdığı makale²⁵ bu konu ile yazılan ilk makaleler olarak görülmektedir. Bu eserin İbn Kuteybe'ye ait olamayacağını ilmî tetkikler yaparak ortaya koyan bir makale kaleme alan Saîd Sâlim, *el-İmâme ve's-Siyâse* hakkında doktora çalışması yapmıştır.²⁶ Türkiye de ise bu konu hakkında bir makale kaleme alan Fahri Demir eserin İbn Kuteybe'ye ait olduğunu savunmaktadır.²⁷

F. Demir, "Brockelmann'ın *İslam Ansiklopedisi*'nde *el-İmâme ve's-Siyâse*'yi İbn Kuteybe'nin eserleri arasında saymasına rağmen; "söylendiğine göre..." demek suretiyle eserin yazar üzerindeki tartışmaları ve bir kısım oryantalistlerin kanaatlerini dile getirmektedir." Yine Muhibbu'd-din el-Hatib'in *el-Avasım mine'l-Kavasım* adlı eserde *el-İmâme ve's-Siyâse*'de geçen bazı bilgileri reddederek, İbn Kuteybe'yi İbn el-Arabî'nin ithamlarından kurtarmak için bu eserin İbn Kuteybe'ye ait olamayacağını iddia etmiştir. Es-Seyyid Ahmed Sakr da eserde geçen "Beşenkes"i Marekeş zannederek Endülüs'ün fethi ile ilgili bilgileri yanlış değerlendirdiğini" ifade etmektedir.²⁸

F. Demir, Dr. Abdullah Abdurrahman Aylan'ın Hicrî 1405 yılında Medine-i Münevvere de ed-Dâr adlı yayınevi tarafından yayınlanan 30 sayfalık bir makale kaleme aldığı ve bu makalaede eserin İbn Kuteybe'ye ait olamayacağını iddia etmiştir. Bu iddiasını maddeler halinde sıraladığını ve bunun peşin hükümlülük olarak değerlendirdiği görülmektedir.²⁹ F. Demir, kaleme aldığı makalesinde Dr. Aylan'ın iddialarını sıralayarak onlara cevap vermektedir. Makalesinin sonunda da; Dozy gibi bazı müsteşriklerin ve Dr. Aylan'ın İbn

.....

23 Cebrâil Cebbûr, "Kitâbu'l-İmâme ve's-Siyâse el-Mensûb li'bn Kuteybe Men Hüve Müellifuhu", *Ebhâs* (Beyrut: y.y., 1960), 383

24 Muhammed Yusuf Necm, "Kitâbu'l-İmâme ve's-Siyâse el-Mensûb li'bn Kuteybe, Men Hüve Müellifuhu", *Ebhâs*, 14/1 (Beyrut: y.y., 1961), 122

25 Cebrâil Cebbûr, "Kitâbu'l-İmâme ve's-Siyâse el-Mensûb li'bn Kuteybe Men Hüve Müellifuhu er-Redd ale'n Nakd", *Ebhâs*, 14/2 (Beyrut: y.y., 1961), 326

26 Saîd Sâlim, *el-İmâme ve's-Siyâse -Dirâse ve Tahkîk* (Amman: Ürdün Üniversitesi, Doktora Tezi, 1978).

27 Fahri Demir, "el-İmâme ve's-Siyâse Adlı Eser Üzerine", *Diyanet İlmî Dergi* 31/1 (1995), 31.

28 Demir, "el-İmâme ve's-Siyâse Adlı Eser Üzerine", 31.

29 Demir, "el-İmâme ve's-Siyâse Adlı Eser Üzerine", 31.

Kuteybe'nin *el-İmâme ve's-Siyâse* adlı eserinin konu ile ilgilenen herkesi aydınlatacak belgesel niteliğinde bir eser olduğunu ifade etmiştir. Ezher âlimlerinden Prof. Dr. Taha Muhammed Zeyni'nin eseri yayına hazırlaması, Abdulvehhab en-Neccâr, Dr. Hasan İbrahim Hasan'ın eserlerinde ve el-Hudarî'nin konferanslarında bu eseri kaynak olarak kullanmalarını olumlu bir değerlendirme olarak ifade etmektedir.³⁰

el-İmâme ve's-Siyâse adlı eseri İbn Kuteybe'ye ait olduğunu savunan müelliflerden biri de İbn Şabbât et-Tûzî (ö. 681/1282)'dir. et-Tûzî, Endülüs'ün fethi ile ilgili bilgileri *el-İmâme ve's-Siyâse*'den aldığından bahsederken şunları söyler: “İbn Kuteybe, el-İmâme ve's-Siyâse isimli eserinde Endülüs'ün fethinden bahsetmektedir”. İbn İzârî el-Merrâkuşî (ö. 695/1296), *el-Beyânu'l Muğrib* adlı eserinde *el-İmâme ve's-Siyâse*'den bahisle: “İbn Kuteybe dedi ki...” diyerek ondan bahseder.³¹ Bu ifadeler *el-İmâme ve's-Siyâse* adlı eserin İbn Kuteybe'ye ait olduğu iddiasını doğrular niteliktedir.

el-İmâme ve's-Siyâse; Muhammed Mahmûder-Râfiî (Kahire 1322/1904, 1327, 1333, 1377/1957), Tâhâ Muhammed Zeynî (I-II, Kahire 1387/1967, Abbas el-Halebî (Kahire 1969) ve Ali Şîrî (I-II, Beyrut 1990)³² tarafından yayınlanmıştır. Elimizde bulunan iki nüshanın biri Muhammed Mahmûd er-Râfiî tarafından 1904 yılında Kahire'de, diğeri ise ilki 1971, diğeri baskısı 2009 yılında Beyrut'ta İbn Kuteybe'nin eseri olarak yayınlanmış nüshalarıdır.

el-İmâme ve's-Siyâse hakkında hiçbir tartışmaya girmeden doğrudan eserlerine alıntı yapanlar da olmuştur. Bu konuda İslam tarihçilerinin görüşlerini şöyle sıralayabiliriz;

1- Herhangi bir tartışmaya girmeden *el-İmâme ve's-Siyâse*'nin İbn Kuteybe'ye ait olduğunun kabul ederek kullananlar.

2- Bu konuda tartışmaya girip *el-İmâme ve's-Siyâse*'nin İbn Kuteybe'ye ait olmadığını düşündüğü halde kullananlar.

Türkiye'de İslam Tarihi alanında çalışanlar *el-İmâme ve's-Siyâse*'yi referans olarak kullananlar bu konudaki tartışmalara değinmemişler, ondan doğrudan nakillerde bulunmuşlardır.

.....

30 Demir, “el-İmâme ve's-Siyâse Adlı Eser Üzerine”, 44.

31 Sâlim, el-İmâme ve's-Siyâse -Dirâse ve Tahkîk, 41.

32 İlhan, “el-İmâme ve's-Siyâse”, 22/201.

el-İmâme ve's-Siyâse'nin İbn Kuteybe'ye ait olup olmadığı konusu ön plana çıkmıştır. Müsteşriklerin ve bazı Arap müellifler, eserin İbn Kuteybe'ye ait olmayacağını iddia ederken bunun yanında, bazı İslam tarihçileri herhangi bir tartışmaya girmeden eserlerinde *el-İmâme ve's-Siyâse*'yi kaynak olarak göstermişlerdir. Türkiye'de İslam tarihi kaynakları alanında çalışma yapan müelliflerden Ord. Prof. Dr. Şemsettin Günaltay'ın *İslâm'da Tarih ve Müverrihler*³³, Prof. Dr. Sabri Hizmetli'nin, *İslam Tarihçiliği Üzerine*³⁴ ve Prof. Dr. Hüseyin Gazi Yurdaydın, *İslam Tarihi Dersleri*³⁵ adlı eserlerinde İbn Kuteybe hakkında bilgi verirken bu eseri ile ilgili herhangi bir bilgi vermemişlerdir. Ancak son zamanlarda Türkiye'de yayınlanan Prof. Dr. Hüseyin Algül *İslam Tarihi*³⁶ ve Prof. Dr. Osman Çetin *İslam Tarihi*³⁷ adlı eserlerinde *el-İmâme ve's-Siyâse*'den alıntılar yaparak eserin İbn Kuteybe'ye ait olduğunu zikretmektedirler. Prof. Dr. Adem Apak'ın kaleme almış olduğu *Ana hatlarıyla İslam Tarihi*³⁸ adlı eserinde, Prof. Dr. Nahide Bozkurt, *Abbasîler*³⁹ adlı eserinde, Prof. Dr. Adnan Demircan, *Ali-Muaviye Kavgası*⁴⁰, *İslam Tarihi*⁴¹, *Çağdaş Çalışmalar ve Oryantalistlerin Siyere Yaklaşımı*⁴² adlı eserlerinde, Siyer Yayınları tarafından yayınlanan, *İslam tarihi ve Medeniyeti*⁴³ dördüncü cildinde, Prof. Dr. M. Ali Kapar, *Emevî Valilerinden Abdülaziz b. Mervân*⁴⁴, Prof. Dr. Abdulhalik Bakır, *Hız. Ali Ve Dönemi*⁴⁵, Prof. Dr. İsmail Yiğit, *Emevîler*⁴⁶, Ahmet Akbulut; *Sahabe Dönemi İktidar Kavgası*⁴⁷, Doç. Dr. Mehmet Atalan, *Alioğullarının İç Çekişmesi*⁴⁸ adlı makalesinde, Dr. Mustafa Özkan, *Emevî İktidarının İşleyişinde Biat kavramına Yüklenen Anlam ve Biatın*

.....

33 Şemseddin Günaltay, *İslâm'da Tarih ve Müverrihler* (İstanbul: Endülüs Yayınları 1991), 57.

34 Hizmetli, *İslâm Tarihçiliği Üzerine*, 129-130.

35 Hüseyin Gazi Yurdaydın, *İslâm Tarihi Dersleri* (Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi 1971), 3.

36 Hüseyin Algül, *İslâm Tarihi* (İstanbul: Gonca Yayınevi 1991), 2/244.

37 Osman Çetin, *İslâm Tarihi* (İstanbul: Gonca Yayınevi 1991), 28-29.

38 Adem Apak, *Ana Hatlarıyla İslâm Tarihi* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2016).

39 Nahide Bozkurt, *Abbasîler* (İstanbul: İsam Yayınları, 2018).

40 Adnan Demircan, *Ali-Muaviye Kavgası* (İstanbul: Beyan Yayınları, 2017).

41 Adnan Demircan, *İslâm Tarihi* (Ankara: Bilay Yayınları, 2018).

42 Adnan Demircan, *Çağdaş Çalışmalar ve Oryantalistlerin Siyere Yaklaşımı* (İstanbul: Siyer Yayınları, 2018).

43 Komisyon, *İslâm tarihi ve Medeniyeti* (İstanbul: Siyer Yayınları, 2018), 4.

44 M. Ali Kapar, *Emevî Valilerinden Abdülaziz b. Mervân*, *İstem* 4/8 (2006), 44.

45 Bakır Abdulhalik, *Hız. Ali Ve Dönemi* (Ankara: Bizim Büro Basımevi, 2004).

46 İsmail Yiğit, *Emevîler*, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İSAM, 3. Basım 2018).

47 Ahmet Akbulut, *Sahabe Dönemi İktidar Kavgası* (Ankara: Otto Yayınları, 7. Basım, 2019).

48 Mehmet Atalan, "Alioğullarının İç Çekişmesi", *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* (2006), 63-76.

Fonksiyonu⁴⁹adlı makalesinde, A. Serdar Özlü, *Dört halife Döneminde İç Güvenlik*⁵⁰, Prof. Dr. Muhammed Âbid Câbirî, *İslam'da Siyasal Akıl*⁵¹adlı eserinde, Prof. Dr. Muhammed Süheyl Takkûş'un kaleme aldığı ve Dr. Mücahit Yüksel tarafından Türkçeye tercüme edilen, *Veciz İslam Tarihi*⁵² adlı eserde *el-İmâme ve's-Siyâse* kaynak olarak kullanmıştır.

Türkiye'de *el-İmâme ve's-Siyâse*'nin İbn Kuteybe'ye ait olmadığını söyleyen ve bu konu ile ilgili görüş ve düşüncelere yer veren tek kaynak, Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi'nde yazılan "el-İmâme ve's-Siyâse" maddesidir. Maddeyi kaleme alan Avni İlhan bu konudaki görüşleri ansiklopedi maddesi çerçevesinde ele almış ve okuyucuya bu eserin İbn Kuteybe'ye ait olmadığına dair kısa bir bilgi vermiştir.⁵³

Arap dünyasında ise bazı âlimler bu eserin İbn Kuteybe'ye ait olduğunu bildirmişler ve bu konuda onu referans göstermişlerdir.⁵⁴ Bazı âlimler ise bu konuda daha hassas davranmışlardır.

Türkiye dışında *el-İmâme ve's-Siyâse*'nin İbn Kuteybe'ye ait olduğunu ifade eden müellifler Şabbat et-Tûzî (ö.681/1282), İbn 'İzârî el-Merrâkuşî (ö.695/1296), İbn Kuteybe'nin *el-İmâme ve's-Siyâse*'den bilgiler nakletmektedir. Bu da erken eserin dönemlerden itibaren İbn Kuteybe'ye nisbet edildiğini göstermektedir.

Muhammed Ferid Vecdi, en eski ve güvenilir kitabı olan *Dâiretü Meâri-fi'l-İşrîn* adlı eserine Hz. Ebubekir'in Benî Sakife'deki hutbesinin alıntısını yapmıştır.⁵⁵

Corcı Zeydan, *Târihu Adâbi'l-Lügati'l-Arabiyye* adlı eserinde; "Hz. Peygamberin vefatından Emin ve Me'mun dönemine" kadar diyerek *el-İmâme ve's-Siyâse*'den alıntı yapar.⁵⁶

.....

49 Mustafa Özkan, "Emevî İktidarının İşleyişinde Biat kavramına Yüklene Anlam ve Biatın Fonksiyonu", *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/13 (2008).

50 A. Serdar Özlü, *Dört halife Döneminde İç Güvenlik* (Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora tezi, 2003).

51 Muhammed Âbid Câbirî, *İslâm'da Siyasal Akıl*, çev. Vecdi Akyüz (İstanbul: Kitabevi Yayınları, 1997).

52 Muhammed Süheyl Takkûş, *Veciz İslâm Tarihi*, çev. Mücahit Yüksel (Samsun: Maruf Yayınları, 2018).

53 İlhan, "el-İmâme ve's-Siyâse", *TDV İslam Ansiklopedisi*, 22/202.

54 Seyyide İsmail Kâşif, *Maşâdrü't-Târihi'l-İslâmî ve Menâhicü'l-Bahşi'l-İlmî* (Kahire: y.y., 1976), 33; Şeyh Abbas el-Kummî "el-Künâ ve'l-elkâb" (Beyrut: y.y., 1983), 1/ 383-384.

55 Muhammed Ferid Vecdi, *Dâiretü me'âri-fi'l-İşrîn* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1981), 2/312.

56 Corcı Zeydan, *Târihu Adâbi'l-Lügati'l-Arabiyye* (Kahire: Dâru'l-Hilâl, ts.), 2/ 1.

Ahmed Şelebî⁵⁷, *Târihu'l İslâmî ve'l Hadâratu'l İslâmiyye* adlı eserinde *el-İmâme ve's-Siyâse*'den çokça alıntı yaparak kaynakçasında göstermiş, ayrıca İbn Kuteybe'nin eserlerinden bahsederken *el-İmâme ve's-Siyâse*'yi onun eserleri arasında göstermektedir.⁵⁸

Hasan İbrahim Hasan⁵⁹, *Târihu İslâmî's-Siyâsî ve'd-Dinî ve's-Sekâfi ve'l-İctimâî* adlı eserinde *el-İmâme ve's-Siyâse*'den bahsetmiş ve onu kaynakçasında göstermiştir. Ayrıca İbn Kuteybe'nin *el-Meârif* adlı eserinden de bahsetmiştir. Hasan İbrahim Hasan'ın kitabı Hicrî 1322 ve 1353, miladi 1934 tarihinde basılmıştır.

Araştırmacı yazar, Ömer Rıza Kehhale, *'Alema'n-Nisâ* adlı kitabında⁶⁰, Ahmed Mahmud Subhî⁶¹, *Nazariyetü'l-İmâme ledâ Şia'l-İsnâ 'Aşere* adlı eserinde⁶², Ali Celâl el-Huseynî, el-Huseyin adlı⁶³, Ahmed Safvet Zeki, *Cemheretü Hitâbu'l-'Arab*⁶⁴ ve *Cemheretü Resâilil-'Arab* adlı eserlerinde *el-İmâme ve's-Siyâse*'den alıntılar yapmış, her iki eserinde de kaynak olarak göstermiştir. Takıyyüddin el-Fâsî el-Mekkî, *el-İkdu's-Semîn fi Târihi'l-Beledi'l-Emîn*⁶⁵ ve *Şifâu'l-Ğarâm bi aḥbâri'l-Beledi'l-Emîn*⁶⁶ adlı eserlerinde, İbn Şeyh diye tanınan el-Haccac Yusuf b. Muhammed el-Belevî el-Endelûsî, *Elif Bâ*⁶⁷ adlı eserinde *el-İmâme ve's-Siyâse*'yi kaynak eser olarak göstermişlerdir.

Hayreddin Zirikli, *el-'A'lâm*⁶⁸ adlı eserinde İbn Kuteybe'nin *el-İmâme ve's-Siyâse*'yi zikretmiştir.

.....

57 Ahmed Şelebî; Cambridge Üniversitesinde Felsefe doktoru, Kahire'de İslam Tarihi ve İslam Medeniyeti bölümünde dekan yardımcısıdır.

58 Ahmed Şelebî, *Târihu'l-İslâmî ve'l-Ḥadâratu'l-İslâmiyye* (Kahire: Mektebetü'n-nahda, 1987), 2/392.

59 Hasan İbrahim Hasan; Muhammed Ali Üniversitesi dekanı, 1. Fuad üniversitesi İslam Tarihi profesörü.

60 Ömer Rıza Kehhale, *'Alema'n-Nisâ* (Beyrut: Müessesetü'r-risâle, ts.), 4/114-116.

61 Ahmed Mahmud Subhî, İskenderiye Üniversitesi Felsefe bölümü hocası.

62 Ahmed Mahmud Subhî, *Nazariyyetü'l-İmâme ledâ Şia'l-İsnâ 'Aşere* (Kahire: Dâru'l-meârif, 1969).

63 Ali Celâl el-Huseynî, *el-Huseyin* (Kahire: y.y., H.1349), 1/ 75, 82, 173, 304; 2/ 6, 93.

64 Ahmed Zeki Safvet, *Cemheretü Hitâbu'l-'Arab* (Kahire: Şeriketü ve matbaatü Muḥtafa el-Bâbî el-Halebî ve evlâdüh, 1933).

65 Takıyyüddün el- Fâsî el- Mekkî, *el- 'İkdu's-Semîn fi Târihi'l-Beledi'l-Emîn* (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1987), 6/72.

66 Takıyyüddün el- Fâsî el- Mekkî, *Şifâu'l-Ğarâm bi aḥbâri'l-Beledi'l-Ḥaram* (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1999), 171.

67 el- Haccâc Yusuf b. Muhammed el- Belevî el-Endelûsî, *Elif Bâ* (Kahire: Matbaatu'l Vehbiyye, h. 1287), 487.

68 Hayreddin Zirikli, *el-'A'lâm* (Beyrut: Dâru'l-'ilm li'l-Melâyîn, 2002) 4/280.

Sonuç

İbn Kuteybe çeşitli ilim dallarında yazdığı eserleriyle çok yönlü birikimi bulunan bir âlimdir. Tarih alanı ise bira daha geri planda kalmaktadır. Çünkü dil, lügat, meâni, tefsir, hadis, bazı fıkıh konuları ile ilgili eserleri hem kendi döneminde hem de daha sonraki dönemlerde birçok âlim tarafından kabul görmüş ve daha sonraki nesillere aktarılmıştır. Tarih alanında ön plana çıkan eserlerin biri de *el-Meârif*'dir. Bu eseri, olaylar ve kişilerle ilgili bilgi veren, yani fazla detaya girmeyen bir özelliğe sahiptir. Bu eserde bazı tarihçi ve ensab yazarlarının da eserlerinde verdiği gibi kısa ve özet bilgiler verilmektedir. İbn Kuteybe'nin tarih ve kültürle ilgili diğer bir eseri de *Uyûnü'l-Ahbâr*'dir.

İslam tarihi olaylar ve kişiler tarihinden ibaret değildir. Kronolojik olarak tarihi olayların aktarılması da önemlidir. Bu nedenle İbn Kuteybe gibi öğretici tarih metodunu benimseyen tarih yazarlarının eserleri daha bir yere sahiptir. Bu nedenle İbn Kuteybe'nin olayları detaylı bir şekilde verdiği *el-Meârif*'i ve detaylı bilgiler verdiği *Uyûnü'l-Ahbâr* adlı eserleri birçok konunun aydınlatılmasında referans olarak kullanılabilir niteliktedir.

İbn Kuteybe'nin *el-İmâme ve's-Siyâse*, İslam Tarihi kaynakları içerisinde erken dönemlerde kaleme alınmasının yanında içerdiği konular itibari ile de önemli bir yere sahiptir. İbn Kuteybe'ye ait olduğunu kabul ederek kaynak gösterenler ve yıllarca tarih kitabı olarak kullananlar da kanaatimizce haklıdır. Yaptığımız araştırma sonucunda *el-İmâme ve's-Siyâse* adlı eserin İbn Kuteybe'ye ait olduğunu düşünüyoruz.

Kaynakça

- Akbulut, Ahmet. *Sahabe Dönemi İktidar Kavgası*. Ankara: Otto Yayınları, 2019.
- Algül, Hüseyin. *İslâm Tārīhi*. İstanbul: Gonca Yayınları, 1991.
- Apak, Adem. *Ana Hatlarıyla İslâm Tārīhi*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2016.
- Atalan, Mehmet. “Alioğullarının İç Çekişmesi”. *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 14/2 (2009), 63-76.
- Bakır, Abdülhalik. *Hız. Ali ve Dönemi*. Ankara: Bizim Büro Basımevi, 2004.
- Bozkurt, Nahide. *Abbasîler*. İstanbul: İsam Yayınları, 2018.
- Brockelmann, Carl. “İbn Kuteybe”. *MEB İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1967.
- Cābirī, Muhammed Ābid. *İslām'da Siyasal Akıl*. çev. Vecdi Akyüz. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 1997.
- Cebbūr, Cebrāil. “Kitābu'l-İmāme ve's-Siyāse el-Mensūb li'bn Kūteybe Men Hüve Müellifuhu er-Redd ale'n Nağd”. *Ebhās* 14/2 (1961), 326-341.
- Cebbūr, Cebrāil. “Kitābu'l-İmāme ve's-Siyāse el-Mensūb li'bn Kūteybe Men Hüve Müellifuhu”. *Ebhās* 13/3 (1960), 383-395.
- Çetin, Osman. *İslam Tarihi*. İstanbul: Gonca Yayınları, 1991.
- Demir, Fahri. “el-İmāme ve's-Siyāse Adlı Eser Üzerine”. *Diyanet İlmî Dergi* 31/1 (1995), 31-44.
- Demircan, Adnan. *Ali-Muaviye Kavgası*. İstanbul: Beyan Yayınları, 2017.
- Demircan, Adnan. *Çağdaş Çalışmalar ve Oryantalistlerin Siyere Yaklaşımı*. İstanbul: Siyer Yayınları, 2018.
- Demircan, Adnan. *İslam Tarihi*. Ankara: Bilay Yayınları, 2018.
- Demircan, Adnan. *İslam Tarihi*. Ankara: Grafiker Yayınları, 2016.
- Dımeşki Ebu'l-Fida İsmail b. Ömer. *el-Bidāye ve'n-Nihāye*. Beyrut: Mektebetü'l-Meārif 1990.
- Dozy, Reinhart. *Recherches Sur L'histoire et la Litterature de l'Espagne Pendant Le Moyen Age*. Leiden: Brill, 1881/1.
- Emin, Ahmed. *İslam Tarihi ve Tarihçileri*. çev. Mustafa Baş, Ankara: İlmî Eserler Serisi, 1996.

- Endelûsî, el- Haccâc Yusuf b. Muhammed el-Belevî. *Elif Bâ*. Matbaa-tu'l-Vehbiyye, Kahire: y.y., 1287.
- Günaltay, Şemseddin. *İslam'da Tarih ve Müverrihler*. İstanbul: Endülüs Ya-yınları, 1991.
- Haṭıbu'l-Bağdâdî. *Târîhu Bağdâd*. Beyrut: Dâru'l-ğarbi'l-İslâmî, 2002.
- Hizmetli, Sabri. *İslam Tarihi Üzerine*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1991.
- Huseynî, Ali Celâl. *el- Huseyin*. Kahire, 1349.
- Ḥüseynî, İshak Musa. *İbn Kuteybe*. Arapçaya çev. Hâşim Yâğî. Beyrut: y.y., 1980.
- İbn Kuteybe. *Uyûnu'l-aḥbâr*. thk. Muhammed el-İskenderânî. Beyrut: Mektebu'l-İslâmî, 2008.
- İbn Kuteybe. “*el-İmâme ve's-Siyâse*”. Beyrut: Dâru'l kütübü'l- 'İlmiyye, 2009.
- İbn Nedîm. *el-Fihrist*. thk. Yusuf Ali Tavil, Beyrut: Dâru'l-marife, 1996.
- İbnü'l-Ḳiftî, *İnbâhu'r-Ruvâ 'alâ enbâhi'n-Nuhât*. Kahire: Matbaatü dâri'l kü-tübi'l-Mısriyye, 1952.
- İlhan, Avni. “*el-İmâme ve's-Siyâse*”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklope-disi*. 22/200-201, İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Kapar, M. Ali. “*Emevî Valilerinden Abdülaziz b. Mervân*”. *Abant İzzet Bay-sal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/14 (Güz 2019), 616-636.
- Kâşif, Seyyide İsmail. *Maşâdiru't-Târîhi'l-İslâmî ve Menâhicü'l-Baḥşi'l-İlmî*. Kahire 1976.
- Kehhâle, Ömer Rızâ. *'Alema'n-Nisâ*. Müessesetü'r-risâle, Beyrut, ts.
- Komisyon, *İslam Tarihi ve Medeniyeti* 4. İstanbul: Siyer Yayınları, 2018.
- Kummî, Şeyh Abbas. “*el-Künâ ve'l-elḳâb*”. Beyrut: y.y., 1983.
- Mekkî, Taḳıyyüddün el-Fâsî. *el-'Ikdu's-Semin fî Târîhi'l-Beledi'l-Emîn*. Bey-rut: Müessesetü'r Risâle, 1987.
- Mekkî, Taḳıyyüddün el-Fâsî. *Şifâu'l-Ġarâm bi aḥbâri'l-Beledi'l-Haram*. Bey-rut: Müessesetü'r Risâle, 1999.
- Necm, Muhammed Yusuf. “*Kitâbu'l-İmâme ve's-Siyâse el-Mebsûb li'bni Kuteybe, Men Huve Müellifuhu*”. *Ebhâş* 14/1 (1961), 122-133.

- Özkan, Mustafa. “Emevî İktidarının İşleyişinde Biat kavramına Yüklenen Anlam ve Biatın Fonksiyonu”. *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/13 (2008), 113-128.
- Özlü, A. Serdar. *Dört halife Döneminde İç Güvenlik*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2003.
- Safvet, Ahmed Zeki. *Cemheretü Hıttābu'l-^çArab*. Kahire: Şeriketü ve matbatü Mustafa el-Bābī el-Halebī ve evlādüh, 1933.
- Sālīm, Saīd. *el-İmāme ve's-Siyāse -Dirāse ve Tahkik*. Amman: Ürdün Üniversitesi, Doktora Tezi, 1978.
- Sarkis, Yusuf Elyan. *M'ucemu matbûāti'l-^çArabiyye ve'l-mu'arrebbe*. Kahire: 1928.
- Şelebī, Aḥmed. *Tārihu'l-İslāmī ve'l-Hadāratu'l-İslāmiyye*. Kahire: Mektebetü'n-Nahda, 1987.
- Şiblī, Mevlāna. *Asr-ı Saadet*. çev. Ömer Rıza Doğrul, İstanbul: Eser Neşriyat, 1973.
- Takküş, Muhammed Süheyl. *Veciz İslām Tarihi*. çev. Mücahit Yüksel, Samsun: Maruf Yayınları, 2018.
- Varol, M. Bahauddin. “el-İmāme ve's-Siyāse İsimli Eserin Müellifi İbn Kuteybe midir?”. *İslāmī Araştırmalar Dergisi* 16/2 (2003), 308-321.
- Varol, M. Bahauddin. “İbn Kuteybe ve Tarihçiliği”. *İslāmī İlimler Dergisi* 3/2 (Güz 2008), 185-204.
- Vecdi, Muhammed Ferid. *Dāiretü Meārifi'l-İşrīn*. Beyrut: Dāru'l-Fikr, 3. Basım, 1981.
- Yazıcı, Hüseyin. “İbn Kuteybe”, *Şarkiyat Mecmuası* 8 (Aralık 1998), 181-196.
- Yazıcı, Hüseyin. “İbn Kuteybe”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslām Ansiklopedisi*. 20/145-149. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.
- Yiğit, İsmail. *Emevîler*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İSAM, 3. Basım, 2018.
- Yurdaydın, Hüseyin Gazi. *İslām Tarihi Dersleri*. Ankara: İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1988.
- Zeydan, Corci. *Tārihu Adābi'l-Lügati'l-^çArabiyye*. Kahire: Dāru'l-Hilāl, ts.
- Zirikli, Hayreddin. *el-'A'lām*. Beyrut: Dāru'l-'ilm li'l-melāyīn, 2002.